O‘zbek siyosiy nutqida “uy” Va “bahor” Metaforalarining emotsional va milliy-madaniy xususiyatlari

Axmadjonova Nargiza

Qo‘qon davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Ilmiy rahbar: I. Xabibjonov f.f.f.d

Annotatsiya: Ushbu maqola o‘zbek siyosiy diskursida keng qo‘llaniladigan “uy” va “bahor” metaforalarining emotsional va milliy-madaniy xususiyatlarini tizimli tahlil qilishga bag‘ishlangan. “Uy” metaforasi davlat va jamiyatni umumiy uy, mahallani poydevor, fuqarolarni esa bir oila a’zolari sifatida konseptuallashtiradi. “Bahor” metaforasi esa islohotlarni tabiatning yangilanishi, tiklanish va gullash kabi tabiiy jarayonlar bilan taqqoslaydi. Maqolada ushbu ikki metafora modelining konseptual tuzilishi, lingvistik ifoda vositalari, uyg‘otadigan asosiy hissiyotlar (birlik, xavfsizlik, ishonch, umid, optimizm) va ularning o‘zbek milliy-madaniy konteksti bilan bog‘liqligi ochib beriladi. Shuningdek, “uy” va “bahor” metaforalarining o‘zaro bog‘liqligi va ularning yagona emotsional maydonga birlashishi tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: uy metaforasi, bahor metaforasi, emotsional funksiya, milliy-madaniy xususiyat, siyosiy diskurs, o‘zbek tili.

O‘zbek siyosiy diskursida “uy” va “bahor” metaforalari “yo‘l” metaforasidan keyin eng ko‘p qo‘llaniladigan ikki modeldir. “Uy” metaforasi davlat va jamiyatni umumiy uy sifatida konseptuallashtirib, birlik, xavfsizlik va ishonch hissini uyg‘otadi. “Bahor” metaforasi esa islohotlarni tabiatning yangilanishi bilan taqqoslab, umid, optimizm va tiklanish hissini shakllantiradi. Ushbu ikki metafora modeli bir-birini to‘ldiradi va birgalikda o‘zbek siyosiy nutqining ijobiy, konstruktiv va xalqchil xarakterini belgilaydi.

Maqolaning maqsadi – o‘zbek siyosiy diskursida “uy” va “bahor” metaforalarining emotsional va milliy-madaniy xususiyatlarini tizimli tahlil qilish, ularning konseptual tuzilishini ochib berish va auditoriyaga psixologik ta’sir mexanizmlarini tavsiflashdan iborat.

“Uy” metafora modelining asosiy konseptual formulasi “davlat – bu uy” yoki “jamiyat – bu bino”dir. Ushbu formulaga ko‘ra, davlat va jamiyatning tuzilishi, uning barqarorligi va rivojlanishi uy qurilishining turli elementlari bilan taqqoslanadi. Ushbu konseptual ko‘chirish quyidagi tuzilmaviy parallelliklarni o‘z ichiga oladi: uy – davlat, poydevor – asosiy institutlar (mahalla, oila), devorlar – himoya tizimi, tom – hokimiyat, xonalar – hududlar, uy egalari – fuqarolar, quruvchilar – rahbarlar, ta’mirlash – islohotlar.

“Uy” metafora modeli quyidagi kichik modellarni o‘z ichiga oladi. Birinchi kichik model – poydevor modeli. Ushbu modelda jamiyat va davlatning asosiy tayanchi poydevor sifatida tasvirlanadi. “Mahalla – jamiyatning poydevori”, “iqtisodiyot – davlatning poydevori”, “poydevor mustahkam bo‘lmasa, bino qurilmaydi”, “biz poydevorni mustahkamladik” kabi iboralar shu modelga mansubdir. Poydevor modeli asosiy institutlarning ahamiyatini ta’kidlaydi va ularga bo‘lgan e’tiborni qaratadi. Agar poydevor mustahkam bo‘lsa, butun bino mustahkam bo‘ladi. Aksincha, poydevor zaif bo‘lsa, hech qanday yuqori qavatlar qurilmaydi. Bu metafora mahalla institutining ahamiyatini oshirish va uni himoya qilishga xizmat qiladi.

Ikkinchi kichik model – qurilish jarayoni modeli. Ushbu modelda islohotlar va o‘zgarishlar qurilish jarayoni sifatida tasvirlanadi. “Yangi O‘zbekistonni birgalikda qurmoqdamiz”, “maktab va kasalxonalar barpo etilmoqda”, “kelajak poydevorini hozirdan qurish kerak”, “biz bunyodkorlik ishlarini olib bormoqdamiz”, “bu qurilishda hamma ishtirok etishi kerak” kabi iboralar shu modelga kiradi. Qurilish jarayoni modeli fuqarolarni faol ishtirokchilarga aylantiradi. “Birgalikda qurmoqdamiz” iborasidagi “birgalikda” so‘zi jamoaviylikni, “qurmoqdamiz” esa davom etayotgan faoliyatni ifodalaydi. Bu model auditoriyada “men ham bu ishning bir qismiman, bu mening uyim” degan munosabatni shakllantiradi.

Uchinchi kichik model – oila modeli. Ushbu modelda jamiyat oila sifatida tasvirlanadi. “Barchamiz bir oila farzandlarimiz”, “Prezident – bu katta oilaning boshlig‘i”, “oila farovonligi – jamiyat farovonligining

asosidir”, “kattalar – bizning ustozlarimiz, kichiklar – kelajagimiz” kabi iboralar shu modelga mansubdir. Oila modeli iliqlik, ishonch va o‘zaro hurmat hissini uyg‘otadi. Oila – inson hayotidagi eng muhim qadriyatlardan biri. Uni siyosiy nutqqa olib kirish orqali hokimiyat va xalq o‘rtasidagi munosabatlar oilaviy iliqlik va samimiylik bilan boyitiladi. “Prezident – katta oilaning boshlig‘i” iborasi esa rahbarning nafaqat siyosiy, balki ma’naviy-axloqiy yetakchiligini ham ta’kidlaydi.

“Uy” metaforasining asosiy emotsional funksiyalari quyidagilardan iborat. Birlik va hamjihatlik hissi – “umumiy uy”, “bir oila” kabi iboralar orqali shakllantiriladi. Xavfsizlik va himoyalanganlik hissi – “poydevor”, “devorlar”, “tom” kabi iboralar orqali uyg‘otiladi. Ishonch va ishonchlilik hissi – “mustahkam”, “barqaror”, “poydevor” kabi iboralar orqali shakllantiriladi. Mas’uliyat hissi – “birgalikda quramiz”, “hech kim chetda qolmasligi kerak” kabi iboralar orqali uyg‘otiladi. Iliqlik va samimiylik hissi – “oilaviy muhit”, “bobo va buvilar” kabi iboralar orqali shakllantiriladi.

“Bahor” metafora modelining asosiy konseptual formulasi “islohotlar – bu tabiatning yangilanishi”dir. Ushbu formulaga ko‘ra, ijtimoiy-siyosiy o‘zgarishlar va islohotlar bahor faslining kelishi, tabiatning uyg‘onishi, gullashi va tiklanishi kabi tabiiy jarayonlar bilan taqqoslanadi. Ushbu konseptual ko‘chirish quyidagi tuzilmaviy parallelliklarni o‘z ichiga oladi: bahor – islohotlar davri, tabiatning uyg‘onishi – jamiyatning faollashuvi, gullash – taraqqiyot va farovonlik, urug‘ ekish – strategik rejalashtirish, meva – natijalar va muvaffaqiyat.

“Bahor” metafora modeli quyidagi kichik modellarni o‘z ichiga oladi. Birinchi kichik model – bahor kelishi modeli. Ushbu modelda islohotlar bahorning kelishi sifatida tasvirlanadi. “Yangilanish bahori keldi”, “yurtimizda bahor nafasi sezilmoqda”, “qishdan keyin bahor kelgani kabi, inqirozdan keyin tiklanish keladi”, “bahor – bu yangi hayot, yangi imkoniyatlar” kabi iboralar shu modelga mansubdir. Bahor kelishi modeli qiyinchiliklardan keyin yengillik, og‘ir davrdan keyin tinchlik va farovonlik kelishini ifodalaydi. Qishning sovuq va og‘ir kunlaridan so‘ng bahorning iliq va go‘zal kunlari kelgani kabi, siyosiy va iqtisodiy qiyinchiliklardan so‘ng ham yaxshi kunlar keladi. Bu model auditoriyada sabr-toqat va ishonchni saqlashga undaydi.

Ikkinchi kichik model – urug‘ ekish va o‘sish modeli. Ushbu modelda strategik rejalashtirish va uning natijalari urug‘ ekish va o‘simliklarning o‘sishi sifatida tasvirlanadi. “Bugun kelajak uchun urug‘ ekmoqdamiz”, “ezgu ishlarning mevasi”, “farzandlarimiz – kelajagimizning gulidir”, “ekkaningni o‘rasan”, “mehnatning mevasi” kabi iboralar shu modelga kiradi. Urug‘ ekish modeli sabr-toqat va uzoq muddatli rejalashtirishni, gul va meva esa go‘zallik, farovonlik va muvaffaqiyatni ifodalaydi. Urug‘ ekilgan kuni natija ko‘rinmaydi, ammo vaqt o‘tishi bilan u o‘sadi, gullaydi va meva beradi. Xuddi shunday, islohotlarning natijalari ham darhol ko‘rinmaydi, vaqt va sabr-toqat talab qiladi. Bu model auditoriyada hozirgi mehnat va sabr-toqat kelajakda o‘z samarasini berishiga ishonchni shakllantiradi.

Uchinchi kichik model – suv va hayot modeli. Ushbu modelda suv hayot va taraqqiyot manbai sifatida tasvirlanadi. “Toza suv – hayot manbai”, “suv – taraqqiyot tomiri”, “suvsiz yurt – jonsiz yurt”, “suvni asrash – kelajakni asrash” kabi iboralar shu modelga kiradi. Suv modeli nafaqat ekologik, balki ijtimoiy-iqtisodiy ma’nolarni ham o‘z ichiga oladi. Suv – hayotning asosi. Toza suv bo‘lmasa, na dehqonchilik, na sanoat, na kundalik hayot bo‘lishi mumkin. Shu sababli, suvni asrash va undan oqilona foydalanish kelajak farovonligining garovidir.

“Bahor” metaforasining asosiy emotsional funksiyalari quyidagilardan iborat. Umid va optimizm – “bahor keldi”, “yangilanish”, “tiklanish” kabi iboralar orqali shakllantiriladi. Sabr-toqat – “urug‘ ekish”, “meva kutish” kabi iboralar orqali uyg‘otiladi. Go‘zallik va zavq – “gul”, “gullash”, “ko‘m-ko‘k rang” kabi iboralar orqali shakllantiriladi. Hayot va tiklanish – “uyg‘onish”, “nafas”, “suv – hayot manbai” kabi iboralar orqali uyg‘otiladi. Mas’uliyat – “ekkaningni o‘rasan”, “kelajak uchun urug‘ ekish” kabi iboralar orqali shakllantiriladi.

O‘zbek siyosiy nutqida “uy” va “bahor” metaforalari ko‘pincha bir-biri bilan uyg‘un holda qo‘llaniladi. Ular birgalikda yagona emotsional maydonni tashkil qiladi. “Uy” metaforasi barqarorlik, xavfsizlik va birlik hissi uyg‘otadi, “bahor” metaforasi esa umid, yangilanish va taraqqiyot hissini qo‘shadi. Ushbu ikki hissiyotning

uyg‘unlashuvi auditoriyada “bizning uyimiz mustahkam va unda bahor keldi” degan kompleks ijobiy munosabatni shakllantiradi.

Masalan, “Yangi O‘zbekiston – bu bahorda qurilayotgan uy” iborasida “uy” va “bahor” metaforalari birlashtirilgan bo‘lib, ikkala modelning emotsional yuklamasi jamlangan. Ushbu ibora nafaqat barqarorlik va xavfsizlikni, balki yangilanish, umid va go‘zallikni ham ifodalaydi. “Yangi O‘zbekiston” – bu qurilayotgan uy (barqarorlik, birlik, mas’uliyat) va bu qurilish bahorda ketmoqda (umid, go‘zallik, tiklanish).

“Uy” va “bahor” metaforalarining o‘zbek siyosiy nutqida alohida o‘rin tutishining sababi ulardagi chuqur milliy-madaniy ildizlardir. “Uy” konsepti o‘zbek xalqining oilaga, mahallaga, uy-joyga bo‘lgan alohida munosabati bilan bog‘liq. O‘zbek madaniyatida uy nafaqat jismoniy bino, balki oilaviy qadriyatlar, an’analar va avlodlar bog‘liqligining markazidir. “Uy” metaforasi siyosiy nutqda qo‘llanilganda, shu barcha ma’nolar faollashadi.

“Bahor” konsepti esa Navro‘z bayrami bilan chambarchas bog‘liq. Navro‘z – yangi yil, tabiatning uyg‘onishi, tiklanish va umid bayramidir. O‘zbekiston kontekstida “bahor” metaforasi avtomatik ravishda Navro‘z bilan bog‘lanadi, bu esa unga qo‘shimcha emotsional yuklama beradi. Navro‘zda odamlar bir-biriga yaxshilik tilaydi, kechirim so‘raydi, yangi boshlanishlarga umid qiladi. “Bahor keldi” deyilganda, shu barcha ma’nolar faollashadi.

O‘zbek siyosiy diskursida “uy” va “bahor” metaforalari muhim emotsional va milliy-madaniy yuklamaga ega. “Uy” metaforasi birlik, xavfsizlik, ishonch va mas’uliyat hissini, “bahor” metaforasi esa umid, optimizm, sabr-toqat va tiklanish hissini uyg‘otadi. Ushbu ikki metafora modeli birgalikda o‘zbek siyosiy nutqining ijobiy, konstruktiv va xalqchil xarakterini belgilaydi. “Uy” va “bahor” metaforalarining milliy-madaniy ildizlari (uy-mahalla-urug‘-navro‘z) ularning ta’sir kuchini oshiruvchi muhim omildir. Kelgusidagi tadqiqotlarda “uy” va “bahor” metaforalarining boshqa turkiy tillar siyosiy diskursidagi variantlari bilan qiyosiy tahlil o‘tkazish tavsiya etiladi.

Adabiyotlar

1. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 256 b.

2. Kövecses Z. Metaphor in Culture: Universality and Variation. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – 314 b.

3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti, 2021. – 464 b.

4. Qosimova M. O‘zbek siyosiy diskursida metafora va uning pragmatik funksiyalari // O‘zbek tili va adabiyoti jurnali. – 2022. – №2. – 34-42 b.

5. Tursunov S. Shavkat Mirziyoyev nutqlarida emotsional metaforalarning lingvokulturologik tahlili // Filologiya masalalari. – 2024. – №1. – 56-64 b.

6. Karimova D. Siyosiy kommunikatsiyada auditoriyani boshqarish strategiyalari. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2023. – 198 b.

7. Nazarov B. O‘zbek va ozarbayjon siyosiy diskurslarida metaforik modellarning qiyosiy tadqiqi // Turkiy xalqlar tili va adabiyoti. – 2024. – №2. – 40-48 b.